

“Rikâk”, 38) bağlantı kurmuş ve bu tabirin Allah’a mutlak yakınlığı ifade ettiğini, Resûl-i Ekrem’in livâû’l-hamd altında yapacağı şefaatin de bununla ilgili olduğunu belirtmiştir (*Hak Dini*, V, 3194).

Genellikle İslâm âlimleri makâm-ı mahmûdun tefsirinde şefaati esas almışlardır. Onları bu yoruma sevkeden âmil makâm-ı mahmûdu şefaate tefsir eden hadis rivayetleri olmalıdır. Âlimler, makâm-ı mahmûdun sözlük mânasına bakarak bunun kıyamet gününde bütün insanlara yönelik bir şefaahat olabileceği kanaatine varmış görünmektedir (konuyla ilgili hadis için bk. Buhârî, “Tefsîr”, 17/5; Müslim, “İmân”, 326-329). Ancak tabirin geçtiği âyet, içinde yer aldığı diğer âyetler bağlamında incelendiği takdirde övgüye lâ-yık konum hakkında, Asr-ı saâdet’in Medine döneminden başlamak üzere İslâm’ın insanlık âleminde yayılıp kabul görmesi, dolayısıyla Hz. Peygamber’in ezan vasıtasıyla adının nerede ise bütün dünyaya duyurulması şeklinde bir yorum yapmak mümkün görünmektedir. Makâm-ı mahmûd âyetinin yer aldığı İsrâ sûresinin hicretten az önce nâzil olduğu bilinmektedir. Ayrıca sûrede bu âyetten önce müşriklerin Resûl-i Ekrem’i yurdundan çıkarmak için uğraştıkları belirtilmiş (el-İsrâ 17/76-77), âyetten sonra da Resûlul-lah’a, bulunduğu yerden çıkarken ve gideceği yere girerken sadakat ve selâmet dairesinde tutulması ve ilâhî desteğe mazhar kılınması yolunda dua etmesi emredilmiştir (el-İsrâ 17/80). Buna göre makâm-ı mahmûd ile, yakın bir zamanda İslâm’ın güç bulacağı ve dünyaya açılacağı, bu durumun dünya var oldukça devam edeceği gerçeğinin kastedildiğini söylemek mümkündür. Nitekim İsrâ sûresi âyetlerinin hicretle bağlantılı olarak yorumlanması Taberî’nin de tercihleri arasında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 398; II, 441; III, 456; Dârimî, “Rikâk”, 80; Buhârî, “Tefsîr”, 17/5, 11, “Ezân”, 8, “Rikâk”, 38; Müslim, “İmân”, 326-329; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 38; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XV, 165-167, 179-182, 185-187; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 428^b; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), II, 372; Kâdî İyâz, *eş-Şifa*, I, 289-303; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, Beyrut 1416/1996, II, 299-301; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XXI, 26-27; Seffârîni, *Levâmi’u’l-envâri’l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü’l-İslâmiyye), II, 278; Âlûsî, *Rûhu’l-me’âni*, XV, 140-143; Elmahlî, *Hak Dini*, V, 3194; Ziauddin Ahmed, “The Controversy over al-Maqâm al-Mahmûd”, *IS*, XXI/3 (1982), s. 113-116.

İLYAS ÜZÜM

el-MAKÂMÂT

(المقامات)

Harîrî’nin

(ö. 516/1122)

Arap edebiyatında

makâme türünde yazdığı eseri.

Müellifine izâfetle *Maķâmâtü’l-Harîrî*, *el-Maķâmâtü’l-Harîriyye* ve *el-Maķâmâtü’l-edebiyye* adlarıyla da anılan eserde, toplumdaki çelişki ve çarpıklıklara dikkat çekmek maksadıyla hayalî kahrâman Ebû Zeyd es-Serûcî’nin maceraları Hâris b. Hemmâm’ın dilinden akıcı bir üslûpla anlatılmıştır. Râvi olarak tanıtılan Hâris b. Hemmâm dünyayı dolaşan bir bilge, eserin kahrâman rolündeki Ebû Zeyd es-Serûcî ise dilenci kılığında kurnaz ve düzenbaz bir kişidir; güzel konuşarak insanları etkiler, amacına ulaşmak için her türlü yalanı söyler ve her hileye başvurur. Gittiği yerlerde Hâris b. Hemmâm ile karşılaşır, Hâris onu söylediği yalanlardan ve çevirdiği dolaplardan dolayı ayıplar, o da Hâris’ten kendisini bağışlamasını ister. Harîrî bu iki kişiyi karşıt davranışların birer simgesi olarak seçmiş, okuyucuya içinde yaşadığı toplumun iç yüzünü anlatmak istemiştir. Bu bakımdan eser devrinin içtimaî, siyasî, iktisadî ve fikrî durumunu belirttiği için büyük bir değer taşımaktadır.

Elli kısa hikâyeden oluşan *el-Maķâmât*’ta Arap dilinin bütün incelikleri, anlatım gücü, edebî sanatları ve kelime oyunları secili bir üslûpla ortaya konmuştur. Hikmet, iyilik, doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, yardım severlik, yiğitlik, beceriklilik gibi değerler eserde geniş yer tutar. Bu değerler övülürken başarısız yöneticiler, halka kötü davranan görevliler, insana gereken önemi vermeyen yetkililer yerilir ve gülünç duruma düşürülür. Harîrî toplumun belli kesimlerindeki önde gelen kimseleri üstü kapalı bir şekilde eleştirir; onların özelliklerini, toplumla olan ilişkilerini başka bir ortamda geçiyormuş gibi gösterir. Bu kişileri yalnız görünüşleriyle değil kişisel özellikleriyle de ortaya koyup davranışlarıyla düşünceleri arasındaki bağlantıyı sergilerken psikolojik tahlillere de yer verir. Hikâyeler içine serpiştirilmiş deyimler, atasözleri ve vecizeler, Arap dili ve edebiyatı üzerinde çalışan âlimler tarafından Arapça’nın gelişim çizgisini tesbitte ipucu olarak kullanılmıştır.

Harîrî hikâyelerinde övgü, yergi, sevgi, hikmet, fazilet gibi konular içeren şiirlere

yer vermiş, nesirle şiir arasında anlam ve yapı bakımından bağlantı kurmuştur. Fesahat ve belâğatin en parlak örneklerinden sayılan eser makâme çığırını açan Bedüzzaman el-Hemedanî’yi birçok bakımdan aşmış, Arap edebiyatının en yetkili şahsiyetleri, Harîrî’den önce ve sonra makâme türünde onun gibi bir sanatkâr gelmediğini söylemişlerdir. Ziyâeddin İbnü’l-Esîr (*el-Meşelü’s-sâ’ir*, I, 55-57), İbnü’t-Tıktakâ (*el-Fahrî*, s. 15) ve İbnü’l-Haşşâb (*el-İstidrâkât ‘alâ Maķâmâtü’l-Harîrî*) gibi bazı müellifler eseri tenkit etmişlerse de Zemaşerî bir şiirle onu övmüştür.

Makâmeler kısa hikâye tarzına uyularak giriş, gelişme ve sonuç diye nitelendirilebilecek üç bölümden oluşur. Girişte genellikle Hâris b. Hemmâm’ın duygu ve gözlemleri, gelişme bölümünde Ebû Zeyd ile buluşmaları ve beraberlikleri, sonuç bölümünde ise Ebû Zeyd’in kendisini terketmesi anlatılır. Mukaddime belirttiği gibi Harîrî’nin *el-Maķâmât*’ı yazmasındaki amaçlarından biri de zamanında yaygın kültürü öğretmektir. Hemen her makâmede eğitim amaçlı birkaç mesaj bulunmakla beraber işlenen konular dilencilik, vaaz ve zâhidlik, edebî konular, içtimaî, siyasî ve ahlâkî konular olarak dört grupta toplanabilir. Harîrî eseri oluşturan elli makâmeyi onar makâmelik beş gruba, her grubun birinci makâmesini zühde, altıncı makâmesini edebiyata, beşinci ve onuncu makâmelerini de hezeliyyâta ayırmıştır.

495-504 (1102-1111) yılları arasında kaleme alındığı ileri sürülen *el-Maķâmât*’in kimin teşvikiyle ve nasıl yazıldığı, râvi ve kahrâmanın kimliği konusunda değişik rivayet ve kanaatler vardır (Yâkût, XVI, 263-266). Bunlardan birine göre Harîrî, Benî Harâm Mescidi’nde ilk defa karşılaştığı Ebû Zeyd es-Sürûcî’den etkilenecek eserde kırk sekizinci makâme olarak yer alan “Harâmiyye” makâmesini yazıp Vezir Enûşirvân b. Hâlid’e sunmuş, onun bu makâmeyi beğenmesi üzerine diğer makâmeleri kaleme almıştır. Bir başka rivayete göre ise yazdığı “Harâmiyye”yi Bağdat’a gidip Vezir Enûşirvân b. Hâlid’e takdim etmiş, Enûşirvân’ın teşvikiyle Basra’ya dönüşünde makâmeleri kırka çıkarıp yeniden yazmış, makâmeler hem vezir hem dinleyenler tarafından büyük bir kabule mazhar olmuştur. Ancak Harîrî’yi çekemeyenler eserin Mağribli birine ait olduğunu, eğer kendisine aitse birkaç makâme de burada yazmasını teklif etmişlerdir. Fakat Harîrî bir şey

yazamayıp Basra'ya dönmüş, bir süre sonra on makâme daha kaleme alıp elli makâme ile yeniden Bağdat'a gitmiştir. Tabakat kitaplarındaki bu tür bilgiler *el-Mağâmât*'in mukaddime ve hâtimesindeki bilgilere, kendi içindeki muhteva birliğine ve akışına ters düşmektedir. Zira Harîrî eserin mukaddimesinde bazı edebî toplantılarda Bedüzzaman el-Hemedânî'nin şaheser olarak nitelendirilen *el-Mağâmât*'ından söz açıldığını, adını vermediği, ancak "işareti emir, itaati ganimet bilinen" diye tanımladığı bir kişinin Hemedânî'nin açtığı çığır üzere bir makâmât yazmasını kendisine emrettiğini, kendisinin ise bu hususta mâzur görülmesini rica ettiğini, fakat onun bu ricayı kabul etmediğini ve neticede bu emre uyarak yazmaya karar verdiğini söylemektedir.

İlk defa Albertus Schultens tarafından üç makâmesi Latince açıklamalarla basılan eseri (Leiden 1731) Caussin de Perceval tam metin olarak yayımlamış (Paris 1819), ilk ilmî neşri Yilvestre de Sacy tarafından yapılmıştır (Paris 1822). M. Reinaud ve Joseph Naphtali Derenbourg bu baskıyı notlarla yeniden yayımlamışlardır (I-II, Paris 1847-1853). Eser Francis Joseph Steingass tarafından İngilizce notlar ilâvesiyle Londra'da neşredilmiştir (1897-1898). *el-Mağâmât*'in İslâm dünyasında da çeşitli baskıları yapılmıştır (nşr. Mevleviyyullah Dâvûd – Mevlevî Cân Ali, I-II, Kalküta 1809-1812; Leknev 1263; Delhi 1266; Bulak 1266; Kahire 1267, 1272; Tebriz 1282; İstanbul 1288; nşr. İfâ Sabâ, Beyrut 1965). Annemarie Schimmel de yirmi dört makâmeyi yayımlamıştır (Stuttgart 1966).

Eser üzerine otuz beş kadar şerh yazılmıştır. Bunlardan Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîşî (*Şerhu Mağâmâti'l-Harîri*, I-II, Bulak 1284; I-II, Kahire 1306; nşr. Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî, I-IV, Kahire 1373/1953; nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-V, Beyrut 1413/1992), el-Mutarrizî (*el-İzâh fi şerhi Mağâmâti'l-Harîri*, Tahran 1270; Tebriz 1273; nşr. Hamed b. Nâsir ed-Dâhil, doktora tezi, 1402/1981, Câmia-tü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye) ve Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin (*Şerhu garîbi'l-Mağâmâti'l-Harîriyye*, nşr. Muhammed Receb Dîb, Beyrut 1992) şerhleri basılmıştır (diğerleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1789-1791; Gülle, s. 43-48).

el-Mağâmât'in başta Türkçe olmak üzere Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İbrânîce gibi dillere tam veya kısmî tercümelere yapılmıştır. Tâhir Selâm Muhammed Beg, Ahmed Hamdi Şirvânî

(İstanbul 1290), Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi ve Sabri Sevsevil (İstanbul 1952) tarafından tam, Antepli Münif Ahmed Paşa, Roma sefâreti imamı Hâşim Veli (İstanbul 1326) ve Amasya müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin tarafından kısmî çevirisi yapılmış ve şerhedilmiştir. Batı dünyasında erken dönemlerden itibaren ele alınan Arapça kitaplardan biri olan *el-Mağâmât*'in Latince kısmî bir tercümesini ilk defa Jacobus Golius yayımlamış (Leiden 1656), daha sonra L. M. Devic eserin tamamını (Paris 1870), A. Raux bazı bölümlerini (Paris 1909) Fransızca'ya çevirmiştir. Kitabı Fr. Rucket Almanca'ya (Frankfurt 1826-1829), L. Chappolow ile (Cambridge 1767) Thomas Chenery (London 1867) İngilizce'ye tercüme etmişlerdir. Ayrıca T. Preston eserin özeti (London-Cambridge 1850), B. S. Thomas yirmi altı makâmesini İngilizce'ye tercüme ederek yayımlamışlardır (London, ts.). *el-Mağâmât*, Muhammed Şemseddin (Kalküta 1263/1846), Muhammed Revâkî (Tahran 1365 hş./1986) ve Alâeddin İftihâr Cevâdî (Tahran 1363 hş./1984) tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. İspanyol yahudilerinden şair Judah ben Şelome (Ye-hûdâ b. Süleyman el-Harîzî) (ö. 627/1230) eseri İbrânîce'ye tercüme etmiştir (London 1872; Tel Aviv 1951).

el-Mağâmât, aralarında gayri müslimlerin de bulunduğu birçok edip tarafından taklit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Ebû Tâhir el-Eşterkûnî, Zeynüddin İbnü'l-Verdî, Safiyüddin el-Hillî, Ebû'l-Abbâs Yahyâ b. Saîd b. Marî, Nâsîf el-Yâzicî, Amasya müftüsü Âkîf Mustafa Efendi, Judah ben Şelome (diğer makâmât yazarları için bk. Yûsuf Nûr Avad, s. 167-191; Gülle, s. 11-17; Âşık, II [1985], s. 55-74; *İA*, VIII, 199-201).

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrî, *Mağâmât* (nşr. Yûsuf Bikâî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Lübânî); ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-12; a.e. (trc. Sabri Sevsevil), İstanbul 1952, tercüme edenin önsözü, s. 3-17; Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîşî, *Şerhu Mağâmâti'l-Harîri* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1413/1992, I-V, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 3-19; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVI, 261-293; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *el-Mesellû's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Hûfî – Bedevî Tabâne), Riyad 1403/1983, I, 55-57; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 15; *Keşfü'z-zunûn*, I, 507, 741-742; II, 1787-1791, 1817-1818; *Osmanlı Müellifleri*, I, 246, 310; II, 51-52, 299, 428; Serkis, *Mu'cem*, I, 533, 748-750; Brockelmann, *GAL*, I, 325-329; *Suppl.*, II, 486; a.m.f., "Makâme", *İA*, VIII, 197-201; Mahmûd Fehmî Hicâzî, "Mağâmâtü'l-Harîri", *Tİ*, VII, 87-101; Butrus el-Bustânî, *Üdeba'ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, II, 426-437; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 238-250; Yûsuf Nûr

Avad, *Fennü'l-mağâmât beyne's-şarh ve'l-garb*, Mekke 1406/1986, s. 5-14, 167-191; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1990, s. 292-304; Ahmed Emin Mustafa, *Fennü'l-mağâme beyne'l-Bedi' ve'l-Harîri ve's-Süyûfi*, [baskı yeri yok] 1411/1991, s. 113-199; Srtkı Gülle, *el-Harîri Hayatı Arap Dili ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Nebîh Haccâb, "Zâhîretü'l-Mağâmât: Neş'etühâ eşerühâ fi'l-âdâbi'l-ecnebiyye", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ülûm* (1968-69), Kahire 1969, s. 85-110; Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî, "et-Taşvirü'l-ictimâ'î fi Mağâmâti'l-Harîri", *MMLA*, XXXI (1973), s. 113-121; İnci Koçak, "el-Harîri'nin Makamat'ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler", *DTCFD*, XXX/1 (1982), s. 181-183; Nevzat Aşık, "Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", *DÜİFD*, II (1985), s. 55-74; Katia Zakharia, "Les références coraniques dans les Mağâmât d'al-Harîri: Eléments d'une lecture sémiologique", *Arabica*, XXXIV/3, Leiden 1987, s. 275-286; a.m.f., "Intemperance, transgression et relation à la langue dans les Mağâmât da'l-Harîri", a.e., XLI/2 (1994), s. 198-213; a.m.f., "Norme et fiction dans la genèse des Mağâmât d'al-Harîri", *BEO*, XLVI (1994), s. 217-231; M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm, "el-Harîri ve Mağâmâtühû", *Mecelletü'l-Bahşi'l-İlmî ve't-tü-râşi'l-İslâmî*, I, Mekke 1398, s. 115-124; Bedrettin Aytaç, "Abbasi Devrinde Nesir ve el-Harîri", *DTCFD*, XXXV/1 (1991), s. 1-14; D. S. Margoliouth – [C. Pellat], "Harîri", *EP* (İng.), III, 221-222.

HULÛSİ KILIÇ

MAKÂMÂT-I ERBAA

(المقامات الأربعة)

Mescid-i Harâm'da dört büyük Sünnî mezhebin mensuplarına ayrı cemaatler halinde namaz kıldıran imamlara ait yerleri ifade eden tâbir.

Aynı anlamda mevâkifü'l-eimme terki-bi de kullanılır. Bu uygulamanın hangi tarihte başladığı ve mezhep imamlarına ait makamların üzerinde yer alan binaların hangi dönemde inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Eyüb Sabri Paşa, 663 (1265) yılında Mekke'de Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri için birer imam tayin edildiğini, bu imamların vakit namazlarını kendileri için belirlenen yerlerde kıldırmalarına karar verildiğini ifade ederek bu makamların üzerindeki yapıların büyük ihtimalle Mısır Bahri Memlûkleri Sultanı I. Baybars döneminde (1260-1277) inşa edilmiş olabileceğini belirtir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 944-945). Ancak İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217), Mescid-i Harâm'da dört büyük Sünnî mezhep mensuplarının ve Zeydîler'in ayrı cemaatler halinde vakit namazlarını kıldıklarını bildirerek bu makamlardan bahsetmesi (*er-Rihle*, s. 78) ve Takıyyüddin el-Fâsî'nin 497'de (1104) Hanefî ve Mâlikî makam-